

BALLADA AZ ÜLDÖZÖTTEKRŐL

Dobos László: *Földönfutók*. Regény. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Már maga a téma, vagy ha úgy akarjuk: témák — mert két fő vonalon fut a regény cselekménye — meghatározzák Dobos László szlovákiai magyar író regényének jellegét. Ez a két fő vonulat két emberi sors rajza, egy lenyűgöző, a hitelesség hátborzongató erejével ható korképbe illesztve, vagy talán — a regényalkotás folyamatának szempontjából tekintve — épp fordítva: két emberi sors köré építve a kor képét, egy olyan időben, amikor (nemcsak a szépirodalomból tudjuk) az emberség ismeretlen fogalomná vált, amikor a nemzeti hovatartozás azon a területen, amely a regény cselekményének színtereként szolgál, üldözötté, *földönfutóvá* tette az embert. Ma már történelem az, ami akkor volt, de úgy látszik, az irodalom megelőzte a történetírást.

Az emberek meghurcoltatása, megalázása foglalkoztatja Dobos Lászlót, az üldözött, megvetett ember sorsa, lelkivilága; ebből az élményből merítette regényének témáját, hangulatát, alakjait. Élményanyagából regényt formált, egy regényt, amely voltaképpen ballada. Alkotása mindenekelőtt művészeti kvalitásaival, témájával, mondanivalójával, de nem utolsósorban kiállításával, emberi állásfoglalásával egy író — egy irodalom — s tegyük hozzá: egy nép — tanúságtétele az emberség mellett és minden ellen, ami fenyegeti az emberi létet, ami a népek közötti megbékélést akadályozza. A regénynek ez az oldala — mondjuk így: az eszmei — azonban egy pillanatra sem vet árnyékot művészi értékeire, sőt, tisztán művészi tulajdonságai teszik meggyőzőbbé eszmei mondanivalóját, melyet egy szóval lehet jellemezni: humanizmus.

Szörnyű éveket, a rettenet idejét eleveníti fel a *Földönfutók*ban Dobos László. Azt a kort, amikor „Jog sem volt, haza sem volt . . .” Ez jellemzi legjobban azokat az állapotokat, melyekről a regény szól. Az üldözött emberek arcát rajzolja meg itt a szerző, nem feledkezve meg egyetlen vonásukról sem, mert az ember akkor is ember marad, amikor mindenholnan hajcsárok lesnek rá; egyúttal lerántja a leplet a regény a politikáról, rámutat a politikai mesterkedésekre, amelyek azt a helyzetet előidézték.

Az ilyen téma könnyen az egyszerűsítés kelepccéjébe csalja az írókat. Dobos László azonban elkerülte a csapdát, el a könnyebb megoldásokat. Regénye sokrétű, emberi sorsok vonulnak fel, politikai kérdések, egyéni problémák, szerelmek, véletlen okozta tragédiák sorjázna művében. Az emberi fájdalom sikolyai a szerelem suttogásával, a lázadók harsány kiáltásai a poroszlok parancsszavaival keverednek. A sors keménységének, kegyetlenségének sötét színei mellett az élet gazdagságának minden árnyalatát megtaláljuk e könyvben. S mindezt egy fegyvelmezett, gazdagos, a regény légkörének és ritmusának megfelelő hangulatú és ütemű, mondataiban, szókapcsolataiban nagy feszültséget tartalmazó, szinte költői magasságokba emelkedő nyelven mondja el Dobos László.

Amilyen megrázó élménye volt az írónak az a kor, melyről műve szól, olyan élménye az olvasónak is ez a drámai erejű, balladai tömörségű és tragikus hangú regény.

(TL)

NÉPSZÍNŰ VÁSZONKÖTÉSBEN

Zoran Petrović: *Selo Sakule a u Banatu*. Matica srpska, Novi Sad, 1969.

A szerb irodalom nem ismeri azt a műfajt, amelyet a magyarban a falukutatók honosítottak meg s vittek győzelemre. Sokkal kisebb mértékben, és vagy szigorúan tudományos apparátussal (sokszor nem is a terepen, hanem akadémiai intézetekben) készült, vagy egészen dilettáns, lokálpatriotizmus serkentette munkák foglalkoznak helységekkel, vidékekkel.

Zoran Petrović is egészen más céllal választotta könyvének tárgyául szülőfaluját, a bánáti Sakulét, mint a szociológusok, etnográfusok tették volna. Művét kétségtelenül vallomásnak szánta, és a falu lakosságának szentelte. Vállalkozását nosztalgia fűtötte, s valószínűleg ennek a következménye, hogy csak egy tarka, mézeskalács-jellegű képet ad Sakuléről, egy olyan képet, amely a tudományos érdeklődést semmiképp sem elégítheti ki, de azoknak sem mond sokat, akik a faluról, a falu mindennapi életéről szóló igazságot keresik. A falu szülötte csak az emlékezés mindent megszépítő ködébe burkolva mondja el, amit tud, amit hallott falujáról, mégpedig a falu lakosainak ízes, dallamos nyelven — vannak a könyvben olyan részletek, amelyek már-már prózaversre emlékeztetnek —, s talán ez a könyv legérdekesebb vonásainak egyike. És vonzóereje is.

Egyébként annyi mindent találunk Petrović könyvében, mint egy mesekönyvben. S talán az is: mesekönyv felnőtteknek, mesekönyv a falusiaknak falujukról. Ahogy elmondja a helység múltját, ahogy felidéri a történeteket, a sakuleiek háborús viszontagságait (ráérő, pihenő emberek örök-hálás témája!), a falusi szokásokat, furcsaságokat — kellemes olvasmánynak találjuk. Kellemes olvasmánynak és idillikus képeknek erről a faluról. Mert a megpró-

bálatások, nehézségek, fájdalmak a múltba tartoznak. S ami elmúlt, az nem fájhat annyira... A jelenről pedig csak szép szavai vannak, melyeket itt-ott tűzdel meg enyhén csipős szatírával. Holott az ember talán épp ezt várná egy ilyen könyvtől: egy kis élességet, egy kis gúnyt. (Mivel itt-ott azért bebizonyítja, hogy tud gunyoros hangot is megütni. De főleg a múltból, eltűnt alakokról szólva.) Ám Petrović gondosan kerüli az olyan alkalmat, amikor a kép, melyet a mai faluról, a jelenről fest, sötétebb lehetne.

Van bizonyos dokumentáris értéke Petrović könyvének: a régi szokások, levelek, valószínűleg hiteles emlékek, melyeket közöl, arról tesznek tanúságot, hogy a szerző rendelkezett olyan anyaggal, amely művét a valósághoz közelebb vihette volna. Sajnos, az alkalmat elmulasztotta. Lett belőle egy édeskés, mindenesetre olvasmányos, talán túlságosan testes könyv, melyet úgy is meghatározhatnánk, hogy vászonba kötött népszínmű.

Dušan Ristić rajzai, melyek a könyvet díszítik, jól illeszkednek Petrović szövegéhez, egy olyan dimenziót adnak neki, melyet egy magában nem érhetett volna el: a rajzok tapinthatóbbá teszik a mű hangulatát, szellemét. Nem lett volna-e mégis jobb, igazabb, ha maga a szerző — neves képzőművész — illusztrálja könyvét?

(TL)

A MENEKÜLÉS REGÉNYE

Monoszló Dezső: *Menekülés Szodomából*, regény, kéziratban.

„Teljesen egyedül maradtam a lakásban. Ez félelmetes. Szerencsére még tart az oratóriumi előadás. A Piacfelügyelő bevezetője után a háziasszonyom lánya folytatja, pedig nincs is itthon. »A nőgyógyászati klinika udvarán a rákos nők a látogatóikkal csókolóznak.« Rettenetes nagy a zenebona, és éterszag van, úgy látszik, most veszik ki a vakbelemet. Valaki injekciós ampullákat reszel, a csőrömpölésre a pincérnő is odajön. Előveszi a számoló-cédulát: Volt egy ebéd és három pohár. Mi az, hogy három pohár? Kétségtelenül valami összetört. Recseg a szekrény. Jaj nekem, mert olyanná lettem, mint a letakarított mező, mint a megszedett szőlő, egy enni való gerezd sem maradt, pedig zsenyére vágyott a lelkem. Bádél papagáját Rézinek hívják. Miért éppen Rézinek? Talán azért, mert Bádél nem törődik a halállal. Bádélnek semmi köze nincs a templomhoz. Nem is sejti, hogy egy fogatlan, dohos házban a nagyapám selypítve átkozódik: »Minket már csak a zöld legyek meg az öreg bogarak néznek.« Kinek a nagyapja? »Lótnak a nagyapja«, fontoskodik harmadik személyben az Ismeretlen. Pedig erről aligha hallott, ő csak azt tudja, ami az iskolában történt. Lehet, hogy akaratlanul belevestem a padba a nagyapám ráncos arcát, s egyszer, amikor nem tartózkodtam a tanteremben, kilesték a rajzot, s leolvasták onnan a szomorúság szagát, amitől a latin memoriterek közben sem lehe-

tett szabadulni. És hova futottam volna előle? Az utcára? Az emberek közé, ahol lesben állnak a magnóliamagot szorongató árusok, s egy óvatlan pillanatban kiszabadul az indiai állatkert? Vagy másoktól kértem volna segítséget? A mások szava ilyen: »Mit bámul a sörömbbe, elszomorodnak a sárgarigók.« »Le akar hányni?« »Maga bedilizett, apafej.«»

Monoszló Dezső *Menekülés Szodomából* című, alig egy hónapja befejezett, kéziratban heverő regényéből idéztük ezt a jellegzetes részt, hadd érzékeltessük, ami az olvasókat elsősorban megragadja és zavarba ejti majd: a jelen és a múlt, a képzelet és a valóság, a tudatos és a tudattalan, a lehetséges és a lehetetlen, s megannyi más dichodom jelenség egymásra vetítése kristálytisztá, világos és folyamatos szövegben. Méghozzá a regény első sorától az utolsóig. De olyképpen, hogy egyszersmind eleget tesz a hagyományos regény egyik alapkövetelményének: egyenes vonalvezetésű cselekmény fonala fut végig az egymáson átverő, átvilágító dichodom jelenségek szövedékén.

A strukturalista kritikusok nagy élvezettel vethetik magukat e szintetikus művészi kifejezési forma számtalan síkváltásának boncolásába. Hogy a mű gazdagságát, már-már kimeríthetetlenségét e téren illusztráljuk, soroljuk fel magunk is csupán az imént idézett részből a váltakozó tér-síkokat: egy lakás, a nőgyógyászati klinika udvara, sebészeti osztály („veszik ki a vakbelemet”), vendéglő, bibliai tér, papagájos lakás, nagyapa dohos háza, egy iskola tanterme, magnóliamagos árusok utcája, kocsmá. Tüstént számításba vehetik, miféle ördögös művészi kifejezőeszközök tették lehetővé a térsíkok közötti villámgyors átváltást. (Az ampullák reszeléséhez csatlakozó *csörömpölés* szó okot ad a pincérnő megjelenésére: asszociációs mechanizmus. Vagy: a papagájos Bádélról szólva Monoszló így hajlik át új tér-síkba: „*Nem is sejti, hogy egy fogatlan, dohos házban a nagyapám...*” — noha semmiből sem következik, hogy Bádélnek sejtene kellene ezt: akarátáviteles szuggesztív mechanizmusa. És így tovább.) Hasonlóképpen kitartó szövegnyomozással eljuthatnánk a fenti részlet cselekményfoszlányainak időbeli tagolásához, a szagok, színek, hangok, tapintás síkjának felkutatásához, az elvont fogalmak és a való tárgyak, az élettelen tárgyak és az élő világ egymásra hatásának felfedéséhez, és szorgalmas munkával kimutathatnánk Monoszló komplex képeinek — melyek nemegyszer szürrealista emeletes metaforákra emlékeztetnek — nagyszerű művészi átütőerejét. Eközben felkutathatnánk a regényben kezdetről végig ismétlődő motívumok szerepét is, amelyek a tobzódó síkváltások közé némi monotoníát visznek sematikus jegyeikkel (a háziasszony apja folyton a műfogsorait mossa, lánya alatt állandóan recseg a fekhely, a nagyapa unos-untalan csak a zöld legyeket emlegeti, az elefántok egyre ki készülnek szabadulni a magnóliamagból, a szekrényből a pap folyton ismert szövegét dörghi stb.), s bosszúságot keltenek az olvasóban.

Ezzel csak jelezni kívántuk azt, ami Monoszló regényében, ha futólagosan vizsgáljuk, leginkább magára vonja a figyelmet, s

együttal utalni akartunk arra, hogy alkotásának mikrostruktúrája valóban páratlan, buján tenyésző művészi értékeket rejteget. Figyelmünket azonban inkább összpontosítjuk a mű lényegére, ezúttal ugyanis a magyar regényben szokatlan jelenséggel van dolgunk: töről metszett szimbolista regény született Monoszlóy tolla alatt. Valójában a Menekülés regényét írta meg, a történelem minden menekülésének regényét, tegnapot és máit egybefogva, „Lót, az állástalan emigráns” sorsában. A „Lót” és az „emigráns” szó pontosan mutatja: nem bibliai s nem is kizárólag mai történet ez, de a regény grammatikai jelen ideje és étellel — nem pedig földrajzilag — betöltött tere mégis izgatón maivá teszi a mű által felvetett problémát. Monoszlóy a Menekülést a magatartás ügyének tekinti, s mert a magatartás mindig etikai kérdés, a szimbolikusan felfogott magatartástípusok konkrét összefüggése, egymásra hatása alapján ítéletet mond e magatartásokról és magáról a Menekülésről is.

Miközben tehát mikrostruktúra tekintetében, dichodom fogalmak és az érzékelés síkváltásaira épült a regény, makrostruktúráját bonyolult szimbólumrendszer alkotja. Legszembeeszkőbb a magatartástípusok, a szituációk, a holt tárgyak és a képzeletbeli dolgok szimbólumrendszere. Nem lehet másként, csak szimbolikus mivoltában megérteni Lót, az emigráns alakját, mert magatartása logikája szerint a Menekülésnek csak akkor lehet értelme, ha új környezetben jelképesen „templomot” tud építeni, ahhoz viszont, hogy „templomot” építhessen, elszántan el kell vetnie mindazt, ami miatt régi környezetéből elmenekült (el kell vetnie azt, amit a Piacfelügyelő, Amrafel, később Lea stb. magatartása képvisel), s keményen ki kell tartania az eszmény mellett (Következetesség, Hűség, Tisztaság, Békesség — bár explicite meg sem említi őket), ami végett érdemesnek találta menekülésre szánni magát. Enélkül nem építhet „templomot”, s mivel az új körülmények is gátolják egyben, paralizált helyzetbe kerül, cselekvésre képtelenül folyton a jelenné vált múlt rémei szorongatják — amint a regény halad, egyre jobban. A „múlt” ugyanis egyedül Lótot kísérti, egyetlen más hőst sem. Ezért mondhatjuk, hogy a regény mikrostruktúrájában található dichodom ellentét-síkok összeütközése Lót tudatának nézőpontja alapján készültek, más hősök azon kívül rekednek. A Piacfelügyelő jelmondata, hogy „a múltból semmi haszna az embernek”, voltaképpen valamennyi hős jelmondata is. Ha Lót magatartását nem fognánk fel szimbolikusan, nyilván érdektelen figurává degradálódna, érthetetlenül cselekvésre képtelen, csökönyös, elszigetelődésre, megváltásra vágyó figurává, összefüggés nélkül. Szimbolikus értelmezése teszi tragikus hőssé.

Lea magatartása éppen ilyen szimbolikus. Ő az egyetlen, aki valamelyest tisztában van Lót dilemmáival, mégsem osztozik sorsában. Ha magatartását nem tekintenénk szimbolikusnak, pusztán léha, a könnyű életnek behódoló nőnek láthatnánk. Szimbolikusan véve azonban mélyebbek a gyökerek: Lea számára a Menekülés értelme nem ugyanazoknak az értékeknek az érvényesítése

volt, mint Lót számára. Szebben, gondtalanabban élni, mint a régi környezetben — Lea szemében már ez is értelmet adott a menekülésnek. Leát tehát sem a régi, sem az új környezetben nem zavarták azok a körülmények, amelyek Lótot paralizálták s annak idején menekülésre készítették, Lea nem akart „templomot” építeni. Voltaképpen kiderült, hogy Lea nem nézett vissza, nem is akart hátrafordulni, ellenkezőleg, Lót forgott folyton a múlt felé, s ha „templomot” nem is, tehetetlenségében és elkeseredésében sóbálványt mégis csinálhatott: Leából. Ez volt veresége és tragédiája.

A Piacfelügyelő, Amrafel, a Hentes, Senéber magatartása egyaránt szimbolikus; arról az oldalukról mutatkoznak meg a műben — egyéb oldaluk nem jut kifejezésre —, amilyen magatartást szimbolizálniuk kellett. A cselekmény során valamennyiük magatartása próbára tétetett (a Piacfelügyelőé Lóttal való beszélgetése során és a vendéglőben, midőn megjelent egykori osztálytársa stb.), de egyiküket sem hozta a szerző olyan helyzetbe, hogy krízisbe jusson szimbolizált magatartásuk, s kiderüljön tarthatatlansága vagy képtelensége, mint Lót esetében. Lót próbatétele volt a legsúlyosabb (látogatás Amrafelnél, aki különben Mefisztóféle szerepet is tölt be, kocsmai jelenet a Piacfelügyelővel és Leával, kaland a farát riszáló vörös nővel), s minden ilyen alkalommal csak még inkább megszilárdul magatartásának szimbolikussága. Ily módon sorra vehetnénk minden szereplőt. Épp csak szóvá tesszük némely szimbolikus magatartástípus sematikuságát, mindenekelőtt az epizód szereplőkéét: a háziasszony mindig csak ridegen egy tányér levessel jelenik meg (könyörületesség), lánya alatt folyton recseg a fekhely (kéjsóvárság), apja állandóan műfogsorát mossa (bárgyúság).

Az imént említett próbatételeknek mint szituációknak is szimbolikus erejük van. Lea állandó mosása is szimbolikus — az elvesztett tisztaság takargatása —, sőt némely tárgyat is szimbolikusnak kell találnunk (később, a regény végén, a tisztaság visszaadására képtelen mosópor, szétlőve a zsákban, ráhull Leára, és sóbálvánnyá változtatja), így a magnóliamag is, mely kiptanva szimbolikusán a vak pusztító erőt, a mindent elsöprő elefántokat szabadítja el. Ezek az elefántok egyszersmind csupán képzeletbeli dologként szimbolizálják az elszabadult pokolt, mint ahogy a csikorgó szekrényben ülő pap is képzeletbeli dologként jelképezi a lelkiismeretet, az emlékezetet.

Monoszlós Dezső tehát a Menekülés regényét írta meg, metafizikus választ keresve a magatartásformák vizsgálata révén. Művészi üzenetének veleje: a magatartás voltaképpen értékek képviselését jelenti, s ezért a menekülés értelme a választott értékek érvényesítésének lehetőségétől függ. Attól, hogy lehet-e „templomot” építeni. Lót, menekülve, zátonyra futott: egyedül nem lehet, viszont az emberek akarásának szélrózsája magányba dönti az embert. A regény mesteri zárójelenetében, midőn már minden út bezárult Lót előtt, s ő maga megszégyenült és megaláztatott Lea által, hiszen olyasmiret könyörgött, olyasmiret kényszerített ki

magának, amit Lea már nem adhatott neki, ily módon pedig szembekerült önmaga elvével és vesznie kellett — ekkor a komor, súlyos műben hirtelen megjelenik az irónia maga Lót, a templomépités és a Menekülés ellen fordulva, az egész szituáció fölé emelkedve: sóbálvánnyá is már csak megöletve válhat valaki, olyképpen, hogy e túl praktikus technikai kor nevetséges terméke, a mosópor hull rá tetemére.

Major Nándor